

История пенсионного обеспечения россиян за 1827 – 1917 гг.: Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – Курск, 2011. – 210 с.

2. Разные известия по епархии // Черниговские епархиальные известия (далі – ЧЕИ). – 1880. – № 35. – Часть официальная. — С. 385-409; Отчет о трудах депутатов духовенства на епархиальном съезде в августе 1880 года // ЧЕИ. – 1880. – № 35. – Часть неофициальная. – С. 473-480.)

3. От комитета Черниговской эмеритальной кассы // ЧЕИ. – 1881. – № 7. – Часть неофициальная. — С. 138-143.

4. Список лиц, представивших взносы в эмеритальную кассу духовенства Черниговской епархии // ЧЕИ. – 1881. – № 9. – Часть неофициальная. — С. 173-178.

5. Разные известия // ЧЕИ. – 1885. – № 3. – Часть официальная. — С. 90-96.

6. От комитета эмеритальной кассы духовенства Черниговской епархии // ЧЕИ. – 1881. – № 43. – Часть неофициальная. — С. 775-778; Список вкладчиков эмеритальной кассы духовенства Черниговской епархии // ЧЕИ. – 1885. – № 4. – Часть неофициальная. – С. 134-144.

7. Отчет о движении сумм эмеритальной кассы духовенства Черниговской епархии // ЧЕИ. – 1885. – № 11. – Часть неофициальная. — С. 390-394.

8. Устав эмеритальной кассы духовенства черниговской епархии // ЧЕИ. – 1885. – № 13. – Часть официальная. – С. 463-485.

9. Отчет эмеритальной кассы духовенства Черниговской епархии за 1887 г. // ЧЕИ. – 1888. – № 6. – Часть неофициальная. — С. 289-316.

10. Журналы общепархиального съезда // ЧЕИ. – 1887. – № 6. – Часть официальная. – С. 276-281.

11. К сведению духовенства Черниговской епархии // ЧЕИ. – 1887. – № 9. – Часть официальная. – С. 375 – 379; Заявление комитета эмеритальной кассы // ЧЕИ. – 1890. – № 8. – Часть официальная. – С. 150-152.

12. Журналы общепархиального съезда // ЧЕИ. – 1891. – № 5. – Часть официальная. – С. 221-223.

13. От комитета эмеритальной кассы // ЧЕИ. – 1891. – № 24. – Часть официальная. – С. 842-844.

14. Разные известия // ЧЕИ. – 1892. – № 6. – Часть официальная. – С. 257-278.

15. Отчет о движении сумм эмеритальной кассы духовенства Черниговской епархии за 1892 г. // ЧЕИ. – 1893. – № 18. – Часть неофициальная. – С. 1-17.

16. Акт ревизионной комиссии по эмеритальной кассе духовенства Черниговской епархии // ЧЕИ. – 1896. – № 7. – Часть неофициальная. – С. 169-171.

17. Журналы общепархиального съезда депутатов духовенства // ЧЕИ. – 1897. – № 11. – Часть официальная. – С. 14-32.

18. Журналы общепархиального съезда депутатов духовенства // ЧЕИ. – 1898. – № 3. – Часть официальная. – С. 4-6.

19. Акт ревизионной комиссии по эмеритальной кассе духовенства Черниговской епархии // ЧЕИ. – 1900. – № 17. – Часть официальная. – С. 428-433.

20. Журналы общепархиального съезда депутатов духовенства // ЧЕИ. – 1902. – № 24. – Часть официальная. – С. 21-22.

21. Акт о результатах внезапной ревизии // ЧЕИ. – 1907. – № 3. – Часть неофициальная. – С. 69-72.

22. Отчет о движении сумм эмеритальной кассы духовенства Черниговской епархии за 1910 год // ЧЕИ. – 1911. – № 19. – Часть официальная. – С. 553-566.

23. Разные известия // ЧЕИ. – 1911. – № 12. – Часть неофициальная. – С. 393-395.

24. Акт о результатах внезапной ревизии сумм эмеритальной и погребальной касс // ЧЕИ. – 1911. – № 21. – Часть неофициальная. – С. 603-606.

Блакитний М.М. Пенсионное обеспечение священнослужителей Черниговской епархии в 80-х гг. XIX – в начале XX вв. (по материалам газеты «Черниговские епархиальные известия»)

В статье на основании тех материалов, которые были опубликованы в журнале «Черниговские епархиальные известия», говорится о пенсионном обеспечении духовенства Черниговской епархии.

Ключевые слова: Черниговская епархия, пенсия, священник, «Черниговские епархиальные известия».

Blakytnyi M.M. Pensions of Chernihiv diocese clergy in the 80's XIX - early XX centuries. (according to the newspaper «Chernihiv diocesan news»)

The article, based on the materials that were published in the journal «Chernihiv diocesan news», says about pensions of Chernihiv diocese clergy.

Key words: Chernihiv diocese, pension, the priest, «Chernihiv diocesan news».

19.02.2013 p.

УДК 63.3(4Укр) «185/191»

О.П. Колесник

РОЛЬ БЛАГОДІЙНОСТІ ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ СЕМІНАРІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.

У статті досліджується вплив благодійності духовенства Чернігівської єпархії на діяльність Чернігівської духовної семінарії у другій половині XIX – на початку XX століть.

Ключові слова: благодійність, православна церква, духовенство, Чернігівська духовна семінарія.

Православна церква завжди опікувалась освітою в Російській імперії. Особливо нагальним це питання стало в другій половині XIX – на початку XX ст., коли інтенсивно почали виникати та розвиватися державні та земські навчальні заклади. Не бажаючи втратити можливість впливати на населення, духовенство прагнуло не тільки зберегти свої позиції, а й поширити свій вплив на світські школи. Варто зазначити, що церква була і є тією організацією, специфікою діяльності якої є постійна взаємодія з населенням, тож вона змушена була брати найактивнішу участь у становленні і розвитку системи освіти в Російській імперії.

Вивченням явища тогочасної благодійності займалися О.М. Донік, Ф.Я. Ступак, Ю.І. Гузенко [14] та інші дослідники. Г.В. Степаненко [13, 1-23] у своїх працях звертає увагу на культурно-просвітницьку діяльність духовенства. С. Машенко вивчав діяльність Чернігівської духовної семінарії, її культурно-духовний вплив на вихованців [6, 55-67]. Дослідженням питання церковної благодійності

на теренах Чернігівської єпархії займалися М. Блакитний, Г. Полієнко, Н. Потій, О. Тарасенко [1], приділивши у своїх роботах значну увагу участі церкви в освіті населення. Проте їх праці стосувалися стану церковної благодійності взагалі, а питання впливу добродійності православної церкви на духовні навчальні заклади залишилось малодослідженим. Тому ми ставимо за мету з'ясувати, яким чином в означений період філантропічна діяльність церкви в цілому та окремих її служителів зокрема вплинула на діяльність Чернігівської духовної семінарії та свідомість вихованців.

Як і в решті губерній країни, церковні навчальні заклади Чернігівщини, відповідно до статуту 1808 р., були розділені на три групи: нижчу – до складу якої входили повітові та парафіяльні училища; середню – духовні семінарії; вищу – духовні академії. У Чернігівській губернії були церковні навчальні заклади двох перших рівнів: середню освіту здобували у духовній семінарії, початкову – в трьох окружних духовних училищах; ланка народної освіти була найчисельнішою, найбільш розгалуженою – до її складу входили церковнопарафіяльні, недільні школи та школи грамотності [10, 136].

Тож у досліджуваній період на території Чернігівської єпархії існували наступні навчальні заклади, котрі підпорядковувалися єпархіальному керівництву: Чернігівська духовна семінарія, Чернігівське, Новгород-Сіверське та Стародубське духовні училища, Чернігівське та Васильєвське єпархіальні жіночі училища, недільні та церковнопарафіяльні школи та школи грамотності.

Серед всіх навчальних закладів, якими опікувалося духовне відомство, центральне місце належало духовній семінарії. Окрім обов'язкового фінансування цього навчального закладу духовні отці та світські особи власними пожертвами намагалися всіляко його підтримати. З 1737 р. в семінарії існувала традиція прізвища дарувальників записувати в спеціальний синодик. Загалом туди вписано 174 роди, з яких 62 – духовного звання [15, 76].

У другій половині XIX – на початку XX ст. духовенство продовжувало офірувати на потреби семінарії. Після того, як у 1859 р. на Чернігівську єпископську кафедру було призначено преосвященного Філарета, семінарія перебувала під його постійною увагою. До того ж сам навчальний заклад знаходився в не в найкращих умовах. Архієпископ же побудував великий новий корпус, перебудував два старих, облаштував храм, організував бібліотеку, в яку заповідав після своєї смерті передати і свою власну, що налічувала 1752 примірники. Він покращив і становище викладачів, надавши їм квартири в семінарському корпусі та збільшивши платню [4, 157-158]. Також кошти на утримання наглядачів семінарії та духовних училищ перераховували до семінарського правління (зокрема у 1873 р.) благочинні-протоієреї (І. Чернявський – 13

крб. 70 коп., М. Лявданський – 10 крб. 27,5 коп.) та священники (І. Симонтовський – 11 крб. 76 коп., І. Щемелинов – 12 крб. 33 коп., С. Імшенецький – 14 крб. 53,5 коп., С. Рожалин – 14 крб. 40 коп., П. Левицький – 13 крб. 83,5 коп., Г. Терлецький – 9 крб. 69 коп., М. Діомиров – 16 крб., С. Русановича – 11 крб. 76 коп., І. Зосимович – 12 крб. 46 коп., Ф. Ланчинський – 13 крб., С. Виноградський – 13 крб. 15 коп.) [7, 373].

У тому ж 1873 р. Чернігівську семінарію інспектував Обер-Прокурор Св. Синоду, Міністр народної освіти граф Дмитро Андрійович Толстой разом з Попечителем Київського навчального Округу. На той час навчальний заклад мав три корпуси, проте семінарія розташовувалась у двох двоповерхових кам'яних спорудах, а третій, кам'яний двоповерховий флігель, займало Чернігівське духовне училище. У семінарських будівлях розміщалися спальні кімнати, спортивні зали, навчальні приміщення, бібліотека, їдальня. Лікарня знаходилась посеред семінарського саду. У церкві семінарії відбувались богослужіння, на які приходили і жителі міста [11, 361].

Проте основним джерелом фінансування даного навчального закладу були кошти, які виділяло єпархіальне керівництво та перераховували церковні парафії. Розподіляла фінанси між духовними навчальними закладами Духовна консисторія, яка своїм указом від 29 лютого 1972 р. за № 2255 розпорядилася про пересилку обов'язкового 21 % внеску безпосередньо на рахунок консисторії, а не навчальних закладів [12, 67]. Також джерелом фінансування були внески від церков, монастирів, причтів, архієрейських будинків, які за постановами єпархіальних з'їздів визначалися, як обов'язкові, і відрахування від різних установ (земських та міських), із сум опіки про бідних духовного звання, приватні пожертви тощо.

Регулярно Чернігівська духовна семінарія отримувала гроші від єпархіального свічкового заводу. На той час практично кожна єпархія мала власний свічковий завод, який мав право монополної торгівлі у тих парафіях, що входили до її складу. Відкриття таких заводів було санкціоноване керівництвом Російської імперії з метою покращення матеріального становища Православної церкви і зміни на краще фінансування духовних закладів освіти. Протягом всього періоду існування Чернігівського єпархіального свічкового заводу з 1872 по 1916 роки фінансова допомога регулярно надавалася навчальним закладам єпархії. За останні 23 роки діяльності підприємства на потреби єпархії було надано 1 591 415 крб. (інформація за 20 перших років майже відсутня). Так, тільки на утримання та облаштування Чернігівського єпархіального жіночого училища було надано понад 330 000 крб., Чернігівській духовній семінарії – понад 150 000 крб., Чернігівського чоловічого духовного училища – майже 100 000 крб. та ін. [5, 75].

При семінарії існувало Товариство Святого Феодосія для допомоги недостатнім вихованцям Чернігівської духовної семінарії. Товариство ставило собі за мету, знаходячись під «милостивим покровительством местного архипастыря», надавати допомогу тим вихованцям семінарії, що їй потребують, виходячи з різних обставин, причому допомога надавалась «или в виде безвозвратной субсидии или в виде временной ссуды». Кошти товариства склалися з членських внесків, пожертв членів товариства та сторонніх осіб, обов'язкових внесків від церков Чернігівської єпархії по 50 коп. щороку, обов'язкових внесків духовенства (священники – 15 коп., дяки – 10 коп., псаломщики – 5 коп. щороку), добровільних пожертв за підписними листами, які щороку розсилалися благочинними отцями по причтам єпархіальних церков [16, 116].

Основною метою семінарського навчання була підготовка освічених священнослужителів, які також могли б займатися освітньою діяльністю в церковнопарафіяльних, недільних школах та школах грамоти. Закінчивши навчання в Чернігівській духовній семінарії, випускники мали змогу отримати місце вчителя. Так, у 1873 р. Училищна рада Ніжинського повіту надіслала запит до правління семінарії: «... не пожелает ли кто-нибудь из них (випускників – авт.) занять место учителя народной школы Нежинского уезда... Жалованье учителю народной школы в Нежинском уезде, кроме ежегодной награды, от 200 до 300 руб. сереб. и квартира с отоплением» [9, 248]. При семінарії існувала зразкова школа, де учні 5-6 класів семінарії проходили практику. Закон Божий тут викладав В. Миславський, учителем був В. Тетерін – обидва випускники семінарії [8, 166-167].

Вихованці семінарії чудово розуміли значущість свого навчання в цьому навчальному закладі, адже після закінчення можна було продовжити освіту в духовній академії або, навіть, якщо не було змоги стати священником, іти працювати вчителем у парафіяльні школи. Та й навчання в семінарії давало можливість надто бідним учням навчатися за рахунок казни, хоча варто зазначити, що матеріальне забезпечення семінарій було незадовільним. Так, Синод на утримання 70 бідних семінаристів, 30 учнів духовного училища при семінарії, зарплату службовцям, прислузі, утримання будинків, їх ремонт і опалення виділяв 3500 рублів на рік. Частину коштів становили відсотки з 4200 рублів благодійних внесків [3, 9-10]. І хоча цього не вистачало для повноцінного функціонування навчального закладу, та все ж таки діти священників, які не могли заплатити за навчання, мали можливість отримати повноцінну освіту. Вдячність таких учнів була цілком свідомою, про що свідчить виступ Белявського – одного з таких випускників семінарії у 1911 році: «Благодаря семинарию за все, чему она научила его, он остановился подробнее на великой материальной поддержке, какую духовно-учебное заведение оказывает сиротам. «При бедности

нашей семьи, – закончил Белявский, – я и мои братья нигде и никогда бы не получили полного образования, пришлось бы идти в жизнь недоучками, а это так тяжело, и никогда бы мы не выбрались из бедности. Но семинария пришла мне на помощь – я был принят на казенное содержание и вот теперь я окончил семинарию и иду в жизнь уже вооруженный знаниями и правами» [2, 356]. Взагалі ж, зі стін семінарії вийшли не тільки священники, а й чимало людей, які присвятили себе вчителюванню, громадській роботі, науковій, літературній, мистецькій діяльності.

Отже, Чернігівська семінарія була не тільки становим закладом, який готував священників, – вона давала можливість своїм вихованцям почати самостійне життя з досить-таки великим багажем знань та проявити себе не тільки на релігійному поприщі. Саме тому духовенство Чернігівської єпархії докладало чималих зусиль для того, щоб семінарія відповідала тогочасним вимогам та мала репутацію навчального закладу вищого ґатунку, роблячи посильні добродійні внески на її утримання та залучаючи до цієї доброї справи не тільки представників духовного стану, а й світських осіб. Та й вихованці, маючи достойний приклад благодійності перед собою, залучалися до сповідання високих моральних цінностей і людяності.

Посилання

1. Блакитний М. Церковна благодійність на території північного Лівобережжя у другій половині XIX – на початку XX століть (за матеріалами часописів «Черниговские епархиальные известия» та «Вера и жизнь») / М. Блакитний // Скарбниця української культури: Збірник наукових праць. – Вип. 8. – Чернігів, 2007. – С. 35-38; Полієнко Г. Благодійництво православної церкви у чернігівській єпархії (друга половина XIX – початок XX століття) / Г. Полієнко // Сіверянський літопис. – 2006. – № 6. – С. 49-54; Потій Н., Тарасенко О. Чернігівський архієпископ Василій (Богоявленський) / Н. Потій, О. Тарасенко // Сіверянський літопис. – 2007. – № 4. – С. 46-55.
2. Випуск воспитанников семинарии, окончивших курс в 1911 году // Черниговские епархиальные известия. Прибавление. Часть неофициальная. – 1911. – № 14. – С. 356.
3. Доброгаев М. Михаил (Десницкий) – Митрополит Санкт-Петербургский и Новгородский, бывший архиепископ Черниговский / М. Доброгаев // Черниговские епархиальные известия. Прибавление. – 1894. – № 7. – С. 9-10.
4. Картины церковной жизни Черниговской Епархии из IX вековой ее истории: всеподданнейше посвящ. Черниг. епархии / [предисл.: Василий, епископ Черниг. и Нежин.]. – Киев: Фотолито-тип. «С.В. Кульженко», 1911. – 206 с.
5. Колесник О.П. Фінансування єпархіальними свічковими заводами духовних закладів освіти як один з проявів благодійності православного духовенства в другій половині XIX – початку XX ст. (на прикладі Чернігівського єпархіального свічкового заводу) / О.П. Колесник // Сборник научных материалов II международной конференции «Современный мир: проблемы и перспективы» (Чернігів, 20-21 квітня 2012 р.) / Київський славістичний університет. Чернігівська філія. – Чернігів, 2012. – С. 73-76.
6. Машенко С. Чернігівська духовна семінарія як культурно-освітній осередок України / С. Машенко // Сіверянський літопис. – 2001. – № 5. – С. 55-67.
7. О получении денег на содержание надзирателей семи-

нарии и духовных училищ // Черниговские епархиальные известия. Часть официальная. – 1873. – № 17. – С. 373.

8. Общие сведения о состоянии начальной образцовой школы при Черниговской духовной семинарии // Черниговские епархиальные известия. Прибавление. – 1888. – № 15. – С. 166-167.

9. От Нежинского уездного училищного совета // Черниговские епархиальные известия. Часть официальная. – 1873. – № 14. – С. 248.

10. Полієнко Г.О. Благодійництво та доброчинність православної церкви у Чернігівській єпархії (друга половина XIX – початок XX ст.): дисертація кандидата історичних наук: 07.00.01 / Г.О. Полієнко. – Чернігів, 2011. – 214 с.

11. Посещение Черниговской духовной семинарии Его сиятельством Г. Обер-Прокурором Св. Синода, Графом Дмитрием Андреевичем Толстым, 19 сентября сего 1873 года // Черниговские епархиальные известия. Часть неофициальная. – 1873. – № 20. – С. 361-368.

12. Распоряжения епархиального начальства // Черниговские епархиальные известия. Часть официальная. – 1873. – № 5. – С. 67.

13. Степаненко Г.В. Освітня діяльність православного духовенства в Україні (XIX – початок XX ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата історичних наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / Г.В. Савченко. – К., 2002. – 23 с.

14. Ступак Ф.Я. Історико-теоретичні засади феномену доброчинності та громадської опіки в Україні / Ф.Я. Ступак // Сіверщина в історії України: Зб. наук. праць. Вип. 2. Матеріали восьмої науково-практичної конференції (м. Глухів, 15-16 жовтня 2009 р.). – К. – Глухів, 2009. – С. 217-220; Донік О.М. Благодійність в Україні (XIX – початок XX століть) / О.М. Донік // Український історичний журнал. – 2005. – № 4. – С. 160-174; Гузенко Ю.І. Громадська благодійність другої половини XIX – початку XX ст.: українська історіографія проблеми (1990-ті рр. XX ст.) / Ю.І. Гузенко // Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В.О. Сухомлинського: Збірник наукових праць. – Випуск 3.29: Історичні науки. – Миколаїв: МДУ, 2010. – С. 255-264.

15. Травкіна О. Меценати Чернігівського колегіуму / О. Травкіна // Чернігівщина incognita. – Чернігів, 2004. – С. 76.

16. Устав Общества Святого Феодосия для вспомошествования недостаточным воспитанникам Черниговской духовной семинарии // Черниговские епархиальные известия. Часть официальная. – 1911. – № 14. – С. 116-118.

Колесник О.П. Роль благотворительности православного духовенства Черниговской епархии в деятельности Черниговской духовной семинарии во второй половине XIX – в начале XX вв.

В статье исследуется влияние благотворительности духовенства Черниговской епархии на деятельность Черниговской духовной семинарии во второй половине XIX – в начале XX вв.

Ключевые слова: благотворительность, православная церковь, духовенство, Черниговская духовная семинария.

Kolesnyk O.P. The role of the charity of the Orthodox clergy of Chernihiv diocese on the activities of Chernihiv seminary in the second half of the XIX – early XX century

This article is about the influence of charity of Chernihiv diocese clergy on the activities of Chernihiv seminary in the second half of the XIX - early XX century.

Key words: charity, the Orthodox Church, the clergy, Chernihiv seminary.

01.03.2013 р.

УДК 94(477):001.89+37.091.321«189/191»

Н.О. Ципляк

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЧІВ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ СЕМІНАРІЇ

У статті висвітлено основні напрямки науково-дослідної роботи викладачів Чернігівської духовної семінарії. Детально розглянуто участь викладачів семінарії в історико-краєзнавчому русі кінця XIX – початку XX ст. та впровадження викладачами нових філософсько-педагогічних ідей в навчально-виховний процес.

Ключові слова: Чернігівська духовна семінарія, Чернігівське єпархіальне дровлесховище, Церковно-археологічна комісія.

Чернігівська духовна семінарія упродовж півтора століття (1786-1919) була не лише духовним навчальним закладом, а й своєрідним науковим осередком на терені Північного Лівобережжя. З 1836 р. Правління семінарії мало «ежегодно доставлять сведения, кто из наставников семинарий, сверх классических занятий, произвел что-либо особенное, например, написал какое-либо ученое сочинение или изготовил перевод какой-либо полезной книги или усердно занимался проповедничеством» [10, 28].

У середині XIX ст. за архієпископа Філарета Гумілевського в семінарії значно активізувалась наукова робота. У 1859 р. за його ініціативою з представників освіченого духівництва єпархії було створено Комісію для збирання відомостей з церковної історії Чернігівщини та підготовки опису Чернігівської єпархії. До складу комісії увійшли протоієрей А. Страдомський та Л. Рклицький, викладачі історії в Чернігівській духовній семінарії П. Зарчинський та Ф. Дмитревський. Результатом їх багаторічної праці стало семитомне «Историко-статистическое описание Черниговской епархии», видане вже після смерті Філарета Гумілевського [13, 53-60].

У 50-х рр. XIX ст. було започатковано впорядкування історичних описів монастирів єпархії. Так, інспектор Чернігівської духовної семінарії Л. Білоусович підготував нарис історії Батуринського Крупицького монастиря.

Серед дослідників церковної історії Чернігівщини слід відзначити викладача Чернігівської духовної семінарії Никодима Алешковського. Його активна наукова робота розпочалась з 1854 р., коли він став членом Комісії для складання описів монастирського майна при Чернігівській духовній консисторії та Єлецькому монастирі. На сторінках неофіційної частини «Черниговских губернских ведомостей» Никодим опублікував близько 40 документів другої половини XVII – XVIII ст. з церковної історії краю з авторськими коментарями. Ґрунтовне вивчення архівних зібрань Єлецького і Троїцького монастирів, архіву Духовної консисторії та Казенної